

„Wychowanie w Rodzinie” t. XV (1/2017)

nadesłany: 30.09.2016 r. – przyjęty: 27.01.2017 r.

Małgorzata DUBIS*

Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego zagroženiem dla współczesnej rodziny

Alternative forms of married and family life – a threat
to the modern family

Streszczenie

Przeobrażenia społeczno-ekonomiczne i kulturowe w Polsce wiążą się ze zmianami w podejściu do małżeństwa i rodziny. W obrębie rodziny pojawiają się nowe, nieznane dotąd wzory zachowań, przekształceniu ulega jej struktura, zakres i kształt ról pełnionych przez jej członków. Powszechnie obserwuje się odejście od tradycyjnego jej modelu. Coraz powszechniejsze stają się różnorodne alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego. Przekształcający się model rodziny małżeńskiej na formy pozamałżeńskie powoduje zmiany w postrzeganiu rodziny, a w szczególności małżeństwa jako nierozdzielalnego związku na całe życie.

Celem artykułu jest przedstawienie i analiza opinii studentów pedagogiki, dotyczących alternatywnych form życia małżeńskiego i rodzinnego. Ponadto prezentuje refleksje studentów pedagogiki, dotyczące postrzegania współczesnej rodziny oraz wyobrażeń o własnej rodzinie.

Słowa kluczowe: małżeństwo, rodzina, alternatywne formy życia rodzinnego, studenci.

* e-mail: maldu@wp.pl

Wyższa Szkoła Ekonomii i Innowacji, Wydział Pedagogiki i Psychologii, ul. Projektowa 4, 20-209 Lublin, Polska.

Abstract

Social-economic and cultural transformations in Poland are connected with the changes in the attitude towards marriage and family. There are new, previously unknown behaviour patterns within the family; its structure has been transformed, as have the range and shape of roles fulfilled by its members. The abandoning of the traditional model of the family has been widely observed. Different alternative forms of married and family life have been more and more common. The transforming model of married family into the extramarital forms causes changes in perceiving the family, and especially of the marriage as an inseparable relation for the whole life.

The aim of article is to present and analyse the pedagogy students' opinion concerning the alternative forms married and family life. Moreover, it presents the reflections of pedagogy students concerning the perception of the modern family, and images about their own family

Keywords: marriage, family, alternative forms of family life, students.

Wstęp

Współczesna rzeczywistość społeczna, w której żyjemy, ulega stałym przemianom i nieustannemu rozwojowi. Zmiany te cechuje zarówno pozytywny, jak i negatywny charakter, a ich konsekwencje bezpośrednio lub pośrednio wpływają na rodzinę. W pozytywnym aspekcie zmiany te polepszają warunki życia rodziny, a wpływając negatywnie powodują jej dezintegrację i dezorganizację i niejednokrotnie naruszają podstawowe zasady regulujące funkcjonowanie rodziny. Zmieniają się preferowane oraz realizowane modele życia rodzinnego, restrukturyzacji ulegają relacje wewnątrzrodzinne. Jest to efekt między innymi zwiększającej się liczby rozwodów i separacji, wzrostu liczby rodziców samotnie wychowujących dzieci, jak również odkładania decyzji o założeniu małżeństwa, odkładania decyzji i posiadaniu potomstwa lub całkowitej rezygnacji z posiadania dzieci, a także coraz większej popularności tzw. związków partnerskich.

Wreszcie sama definicja rodziny ewoluuje. Rozumiana tradycyjnie jako związek dwojga ludzi odmiennych płci potwierdzony formalnie małżeństwem i posiadający dzieci, dzisiaj traktowana jest polisemantycznie. Zdaniem większości Polaków, aby mówić o rodzinie, nie trzeba już sformalizowanego związku, wystarczy wspólnie wychowywać dzieci. Polacy coraz częściej definiują rodzinę jako parę żyjącą w konkubinacie i wychowującą swoje dziecko/dzieci (z 71% do 78%) czy też niemającą potomstwa (z 26% do 33%). Znacząco wzrosła także liczba respondentów uznających za rodzinę parę gejów lub lesbijek wspólnie wychowujących dziecko lub dzieci (z 9% do 23%) oraz tych, którzy rodziną nazywają nieformalny związek osób tej samej płci niewychowujących dzieci (z 6% do 14%)¹.

¹ CBOS, *Rodzina – jej współczesne znaczenie i rozumienie*, Wydawnictwo CBOS, Warszawa 2013, s. 3.

Mimo iż zmieniają się preferowane oraz realizowane modele życia rodzinnego, rodzina (jakkolwiek rozumiana) wciąż dla Polaków ma ogromne znaczenie i stanowi priorytetową wartość z perspektywy ich codziennej egzystencji.

W obliczu powyższego istnieje potrzeba przeanalizowania i zastanowienia się czy alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego stanowią zagrożenie dla współczesnej rodziny. Dlatego warto poznać preferencje młodych ludzi dotyczące planowanego modelu rodziny własnej.

Sytuacja i kierunki przeobrażeń rodziny współczesnej

W transdyscyplinarnych kierunkach badań nad rodziną podkreśla się, że każda rodzina, aby przetrwać i istnieć, musi elastycznie dostosowywać swoją strukturę i funkcjonowanie do rozwoju społeczeństw². Tak też się stało współcześnie. Szczególnie silnie na polską rodzinę wpłynęły zmiany związane z transformacją ustrojową (zarówno w czasie jej trwania, jak i po jej zakończeniu). Niemalą rolę odegrały także przeobrażenia obyczajów, nowe wzory społeczeństwa konsumpcyjnego oraz emancypacja kobiet i ich obecność na rynku pracy. Spowodowało to zmianę tradycyjnego układu ról i pozycji wewnątrzrodzinnych w kierunku równouprawnienia i relacji partnerskich.

Problematyka przemian zachodzących w rodzinie i kondycja współczesnej rodziny jest zagadnieniem ważnym i złożonym. W literaturze przedmiotu spotyka się liczne debaty, wokół tej problematyki, które skupiają się najczęściej na trzech nurtach. Są to:

- dyskurs normatywno-ideologiczny, zakładający detronizację rodziny jako skutek procesów modernizacji społeczeństwa,
- dyskurs instrumentalno-techniczny, negujący kryzys rodziny, a podkreślający nowy kierunek jej przemian, prowadzący do powstania nowego typu rodziny dostosowanej do nowej rzeczywistości,
- dyskurs praktyczno-moralny, zakładający lepsze zrozumienie rodziny z uwzględnieniem zachodzących w niej zjawisk, co w efekcie pozwoli na zorganizowanie pomocy i wsparcia dla rodziny w zakresie kompetencji moralnych, interakcyjnych i komunikacyjnych³.

Zatem, aby pomóc rodzinie dostosować się do zmieniającej się, a otaczającej ją rzeczywistości, niezbędne jest dostrzeżenie zagrożeń stojących przed rodziną. Bo wiem nie można pomagać rodzinie, nie znając jej doświadczeń i świata wartości.

² F.R. Elliot, *The Family: Change or Continuity?*, Macmillan Education UK, London 1986; Z. Tyszka, *Rodzina we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2002; A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2005 i in.

³ M. Dziemianowicz-Nowak, *Doświadczenia rodzinne w narracjach. Interpretacje sensów i znaczeń*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002, s. 13–60.

Znaczącą rolę w przemianach rodziny, a także w postawach ludzi wobec niej upatruje się w dwóch globalnych procesach społecznych, tj. modernizacji i indywidualizacji.

Modernizacja współczesnej rodziny obejmuje zarówno adaptację do istniejących warunków społecznych, poprzez przyjęcie przez rodzinę nowych cech, ale również zaadaptowanie dotychczas realizowanych do nowych warunków. Zmiana modernizacyjna, przebiegająca na różnych płaszczyznach, wpływa na przeobrażenia tradycyjnej rodziny. Rodzina tradycyjna przestaje być trwałą, autorytarną, stabilną, wielopokoleniową instytucją społeczną. W wyniku procesu modernizacji sukcesywnie zmienia się w małą, niestałą, małodziejną grupę, z ograniczonymi funkcjami, z których osobowe stają się najistotniejsze⁴. Modernizacja, mająca na celu poprawę jakości życia, postuluje również indywidualizm, samorealizację i autonomię. Skutkiem procesu modernizacji jest odwrócenie się od rodziny i skupienie uwagi przede wszystkim na sobie⁵.

Z kolei indywidualizacja sprzyja uwolnieniu jednostki z tradycyjnych zobowiązań i powiązań społecznych, wzrostu autonomii poszczególnych jej członków, którzy mają większe możliwości decydowania o sobie i o swoich losach. Proces indywidualizacji w rodzinie wywiera wpływ na stosunki w niej panujące, powodując, że małżeństwo staje się mniej wiążące niż było to w przeszłości. Dążenie jednostek do niezależności i angażowanie się w indywidualizującą pracę zawodową, konieczność dostosowania się do wymogów rynku pracy, powoduje powstawanie dylematów: między własnym życiem i samorealizacją a życiem wspólnym i dla innych w rodzinie. Ponadto, indywidualizacja sprzyja rozmywaniu się tradycyjnych wartości i pozwala na indywidualne budowanie swojego życia – zgodnie z własnymi oczekiwaniami.

Pojawiające się nowe style życia, propagujące niezależność jednostki i możliwość decydowania o tym jak żyć własnym życiem, nie sprzyjają trwałości małżeństwa. Niejednokrotnie jednostki, postrzegając siebie w kategoriach seksualności i intymności, tworzą układ par bez zobowiązań. Zatem procesy modernizacji i indywidualizacji mają wpływ zarówno na strukturę rodziny, jak i na relacje między jej członkami. Efektem tych procesów są:

- zmniejszenie znaczenia małżeństwa na rzecz swobodniejszych form związków,
- obniżenie się wieku inicjacji seksualnej,
- zmiany w wieku opuszczania domu rodzinnego, opóźnianie zawarcia pierwszego małżeństwa,
- opóźnienie momentu urodzenia pierwszego dziecka,
- wzrost rozwodów oraz wzrost małżeństw zawieranych ponownie,
- przejście od antykoncepcji, mającej na celu proste zapobiegnięcie niechcianej ciąży do świadomego planowania posiadania dzieci,

⁴ F. Adamski, *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002, s. 67.

⁵ A. Kwak, *Rodzina w dobie...*, dz. cyt., s. 23.

- wzrost liczby urodzeń dzieci pozamałżeńskich,
- zmniejszanie się liczby dzieci w rodzinie,
- przejście od rodziny skoncentrowanej na dzieciach do rodziny skoncentrowanej na rodzicach (na parze osób dorosłych)⁶.

Do czynników współczesnego kryzysu rodziny, a zarazem czynników, które wpływają na przeobrażenia życia rodzinnego należy też zaliczyć trzy istotne fakty społeczne: wypieranie wartości wpływających na określony kształt wewnętrzny i zewnętrzny rodziny, propagowanie idei, przekonań i form zachowań godzących w istotę małżeństwa i rodziny oraz podważanie i osłabienie roli rodziny w życiu człowieka⁷. Ważną rolę w procesie przemian rodziny odegrały również czynniki emancypacyjne i feministyczne.

Przyczyny owych zmian w rodzinie Franciszek Adamski proponuje podzielić na dwie grupy:

- społeczne i zewnętrzne,
- indywidualne i wewnętrzne⁸.

Pierwsze obejmują zmiany struktury społecznej i zmiany funkcji społecznych dotyczące: form zatrudnienia, struktury wieku ludności, rozdziału miejsca pracy od miejsca zamieszkania, wzrostu zatrudnienia kobiet oraz zaniku rodzin wielopokoleniowych i międzypokoleniowych więzi. Zmiany indywidualne i wewnętrzne dotyczą zmian w funkcjach rodziny i realizacji jej potrzeb. W szczególności dotyczą: emancypacji kobiet, relacji między małżonkami oraz relacji między rodzicami z dziećmi.

Zbigniew Tyszka podkreśla, że pod wpływem (bezpośrednim lub pośrednim) zachodzących procesów związanych z przemianami we współczesnym świecie pojawiło się wiele nowych zjawisk związanych z życiem rodziny. Należy do nich zaliczyć:

- znaczny wzrost zatrudnienia kobiet, spowodowany nie tylko pobudkami ekonomicznymi, ale dążeniem do samorealizacji i prowadzenia ciekawszego życia,
- egalitaryzację w małżeństwie i rodzinie,
- relatywne obniżenie wartości dzieci dla rodziców,
- dyferencjację norm i wartości u poszczególnych członków rodziny,
- wypieranie przez cywilizację współczesną wartości tradycyjnych – w tym także tradycyjnych wartości rodzinnych,
- indywidualizację form aktywności w rodzinie i zainteresowań,
- autonomizację członków rodziny,
- rozluźnienie spójności i dezintegrację znacznej części rodzin,

⁶ T. Szlendak, *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, różnicowanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 393.

⁷ F. Adamski, *Zagrożenia wartości rodziny zagrożeniem cywilizacji*, [w:] J. Śledzianowski, T. Sakowicz (red.), *Jan Paweł II stróżem ludzkiej rodziny*, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2006, s. 379; M. Dubis, *Rodzina w świadomości współczesnej młodzieży*, [w:] K. Serwatko, A. Śniegulska (red.), *Oblicza współczesnej rodziny*, Wydawnictwo PWSZ, Sanok 2015, s. 69.

⁸ F. Adamski, *Rodzina. Wymiar...*, dz. cyt., s. 141.

- wzrost liczby konfliktów małżeńskich i w efekcie gwałtowny skok liczby rozwodów prowadzący do ich masowości,
- zmniejszanie się ilości zawieranych małżeństw na rzecz pozostawania w konkubinacie lub w stanie wolnym,
- patologizację społeczną i psychospołeczną części jednostek, mającą istotne reperkusje w życiu rodzinnym⁹.

Powyższe procesy sprzyjają powstawaniu licznych zagrożeń dla współczesnej rodziny, wśród których należy wymienić:

- wzrastającą pauperyzację rodzin,
- wyjazdy rodziców za granicę w celach zarobkowych,
- dezintegrację wewnątrzrodzinnej socjalizacji,
- osłabienie więzi emocjonalnych w rodzinie,
- wzrost atomizacji społecznej,
- wzrost anonimowości jednostek,
- upadek autorytetów rodzinnych,
- przesunięcie i zmiany w pozycjach i rolach w rodzinie,
- ograniczenie dietności,
- dezintegrację rodziny i wzrost rozwodów,
- pluralizm w świecie wartości,
- wzrost rodzin problemowych i patologicznych,
- niską kulturę pedagogiczną rodziców¹⁰.

Najbardziej radykalnym wyrazem kryzysu rodziny jest krytyka i podważanie sensu rodziny jako trwałej i podstawowej wspólnoty życia ludzkiego. Wskazywanie na jej nieudolność i nieefektywność podważa sensowność jej istnienia, legitymizując zarazem działania prowadzące do jej kryzysu: szczęście osobiste przekłada się nad poczucie lojalności i obowiązku¹¹. Należy tutaj podkreślić, że kryzys rodziny niejednokrotnie błędnie utożsamiany jest ze zjawiskami kryzysowymi w rodzinie. Jest to oczywiście błędne. Zjawiska kryzysowe zawsze towarzyszyły rodzinie i budziły społeczny niepokój, jednakże nigdy nie kwestionowały sensu trwania przy rodzinie. Zatem należy raczej ujmować to w kategoriach poważnych przemian, które wprowadzają rodzinę w odmienną niż dotąd formę, ale niekoniecznie popychają w kryzys. Dlatego też coraz częściej, zamiast o kryzysie rodziny, mówi się o przemianach współczesnej rodziny, o dezintegracji rodziny, sytuacjach ryzykownych w rodzinie czy też osłabionej kondycji rodziny. Jak zauważa Stanisław Kawula:

„[...] w społeczeństwie ryzyka występuje także rodzina ryzyka. Bezpośrednimi zagrożeniami generującymi to zjawisko są m.in.: ubożenie społeczeństwa,

⁹ Z. Tyszka, *Rodzina...*, dz. cyt., s. 17–18.

¹⁰ Tamże, s. 83–85.

¹¹ M. Marody, A. Giza-Poleszczuk, *Przemiany więzi społecznych. Zarys teorii zmiany społecznej*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2004, s. 215.

bezrobocie, bezdomność, bieda, rozłąki zagraniczne, liberalizacja poglądów w dziedzinie etycznej – rodząca wzrost rodzin niepełnych i zwiększająca liczbę rozwodów¹².

Dokonując rekapitulacji omawianego zagadnienia można wskazać na pewne tendencje w przemianach współczesnej rodziny. Są to:

- wzrost liczby rodzin niepełnych,
- spadek liczby rodzin z dziećmi,
- spadek liczby rodzin tworzonych na podstawie zawarcia związku małżeńskiego,
- wzrost liczby jednoosobowych gospodarstw domowych,
- spadek liczby gospodarstw wielodzietnych,
- opóźnienie opuszczania domu rodzinnego przez dorosłe dzieci,
- opóźnianie tworzenia związków i urodzenia pierwszego dziecka,
- spadek płodności,
- deinstytucjonalizacja małżeństwa,
- destabilizacja małżeństwa – rosnące ryzyko rozpadu związku małżeńskiego,
- wzrost liczby rozwodów¹³.

Rodzina podlega i podlegać będzie przemianom, gdyż systematycznym przeobrażeniom ulega rzeczywistość społeczna, w której funkcjonujemy. Przemiany, dokonujące się w płaszczyźnie życia rodzinnego, dotyczą nie tylko zmian, jakie występują w wyborze odpowiedniej dla jednostki formy życia małżeńsko-rodzinnego czy zmiany w hierarchii funkcji rodziny, ale przede wszystkim obejmują zmianę pozycji, ról i obowiązków kobiety i mężczyzny.

Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego

Odpowiedzią na przemiany współczesnej rodziny i małżeństwa są pojawiające się coraz częściej różnorodne typy strukturalne małżeństwa i rodziny, zwane alternatywnymi formami życia małżeńsko-rodzinnego.

Alternatywne formy należy traktować jako rzeczywiste układy wzajemnych powiązań międzyludzkich oraz związku, relacje ekonomiczne, seksualne i więzi, z których wiele jest aprobowanych społecznie i legalizowanych przez prawo. Układy te mają cechy małej grupy lub rodziny i posiadają lub nie biologiczne potomstwo¹⁴. Współcześnie niejednokrotnie stają się zinstytucjonalizowanymi

¹² S. Kawula, *Pedagogika społeczna wobec współczesnych obszarów i rodzin ryzyka*, „Pedagogika Rodziny” 2011, nr 1(3/4), s. 12.

¹³ I.E. Kotowska, A. Giza-Poleszczuk, *Zmiany demograficzno-społeczne i ich wpływ na rekonceptualizację polityki rodzinnej w kierunku równowagi w zakresie ochrony praw rodziny i poszczególnych jej członków. Polska na tle Europy*, [w:] E. Leś., S. Bernini (red.), *Przemiany rodziny w Polsce i we Włoszech i ich implikacje dla polityki rodzinnej*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010, s. 42.

¹⁴ K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Zakład Wydawniczy „Nomos”, Kraków 2008, s. 82; S. Kawula, *Alternatywne kształty rodziny współczesnej*:

wzorami życia i dają tzw. partnerską wyłączność siebie. Związki te różnią się między sobą w zależności od klasy społecznej, grupy etnicznej, regionu świata, kultury, religii czy osobistych preferencji małżeństwa.

Literatura familiologiczna do alternatywnych form życia rodzinnego, wobec zinstytucjonalizowanego małżeństwa i rodziny, zalicza rozmaite nietradycyjne formy rodziny i zorganizowania życia osobistego (z j. ang. *personal living arrangements*), włączając pozostawanie w stanie wolnym (*singlehood*), niezamężną heteroseksualną kohabitację (*nonmarital heierosexual cohabitation*), rodziny z jednym rodzicem (*one-parent family*), rodziny rekonstruowane (*reconstituted family*), rodziny z obojgiem pracujących zawodowo rodziców (*dual career work*), związki lesbijskie i gejowskie (*homosexuality*), małżeństwa otwarte (*openess marriages*), związki wielokrotnych relacji (*multiple relationship*) i komuny (*icommunes*)¹⁵. Współcześnie rozpowszechnione są również związki typu LAT132 (*Living Apart Together* – żyjąc z dala, ale razem) oraz tzw. DINK (*Double Income No Kids* – podwójne zarobki, żadnych dzieci)¹⁶.

Z powyższego wynika, że istnieje wiele stylów i form życia w związkach, co oznacza, że nie stanowią one jednolitej grupy (podobnie zresztą jak rodziny). Mając na uwadze, że te układy wzajemnych powiązań dotyczą życia małżeńskiego, życia rodzinnego i stylu życia jednostek należy wyróżnić: alternatywne formy dla małżeństwa, alternatywy formy dla rodziny oraz inne związki partnersko-rodzinne¹⁷.

Lucile Duberman zwraca uwagę na następujące alternatywne formy życia rodzinnego:

- małżeństwo grupowe – *group marriage* – liczy kilka kobiet i mężczyzn pozostających w związku małżeńskim, którzy podejmują całkowicie dowolne pożycie seksualne. Dzieci w takich związkach mają kilkoro rodziców, gdyż nie obowiązują relacje biologiczne. Przy prowadzeniu gospodarstwa domowego panuje zasada podziału zarobków, obowiązków, zadań,
- rodziny wspólnotowe – *communal families* – tworzone najczęściej przez kilka par monogamicznych i ich potomstwo. Obowiązuje zasada wspólnoty zarobków, dóbr materialnych i obowiązków, ale nie zasada wspólności pożycia seksualnego. Dziećmi opiekuje się cała wspólnota, chociaż uznawane są relacje biologiczne,

tendencje przemian w początkach XXI wieku, [w:] W. Muszyński, E. Sikora (red.), *Miłość. Wierność i uczciwość na rozstajach współczesności*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008, s. 367.

¹⁵ R.H. Rubin, *Alternative lifestyles revisited, or whatever happened to swingers, group marriages, and communes?*, „Journal of Family Issues” 2001, t. 22, s. 711; A. Kwak, *Rodzina w dobie...*, dz. cyt., s. 82.

¹⁶ L. Guizzardi, *Wouldyou like to present me with a piece o f your wardrobe? The fortuitous reasons for cohabiting*, „International Review of Sociology: Revue Internationale de Sociologie” 2011, t. 21, nr 3, s. 496–497.

¹⁷ W. Danilewicz, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego*, [w:] T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, Suplement, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2010, s. 14.

- niezamężne małżeństwa – *unmarried marriage* – tworzą je osoby pozostające w stanie wolnym, ale żyjące w parze, często (choć nie obowiązkowo) posiadają wspólny budżet,
- rodziny bez dzieci z pracującymi partnerami – *dual-career family without children* – tworzą je młode małżeństwa nie posiadające i nie zamierzające posiadać dzieci. Najczęściej partnerzy w takich związkach dążą do realizacji siebie, robienia kariery zawodowej,
- rodziny z dziećmi z pracującymi partnerami – *dual-career family with children* – (oboje małżonkowie pracują zawodowo, utrzymują gospodarstwo domowe. Rodziny tego typu charakteryzuje egalitaryzm w pełnieniu ról rodzinnych,
- rodziny z jednym rodzicem – *one-parent family* – powstają w następstwie rozwodu, śmierci współmałżonka lub niezamężnego rodzicielstwa,
- rodziny rekonstruowane – *reconstituted family* – powstają wówczas, gdy przynajmniej jeden z małżonków wprowadza do związku małżeńskiego dziecko z poprzedniego małżeństwa¹⁸.

Za alternatywne związki życia rodzinnego Anna Kwak uznaje układy wzajemnych powiązań seksualnych i rodzinnych, takie jak:

- związki, które nie są oparte na prawnie zatwierdzonym małżeństwie, np. kohabitacja,
- związki oparte na formalnym małżeństwie, jednak bez biologicznego rodzicielstwa, np. bezdzielne małżeństwa dobrowolnie rezygnujące z posiadania potomstwa,
- rodziny zrekonstruowane, w których jeden rodzic nie ma biologicznego związku z dzieckiem,
- związki poprzedzone wcześniejszym małżeństwem, które obecnie zawierają tylko kryterium biologicznego rodzicielstwa,
- rodziny oparte wyłącznie na biologicznym rodzicielstwie, np. niezamężne macierzyństwo,
- związki LAT – samotnie żyjący razem – bez wspólnego zamieszkania
- monoparentalność – samotne rodzicielstwo,
- życie w pojedynkę – single – osoby żyjące samotnie i nie dzielące swojego życia z żadną osobą,
- związki homoseksualne – wspólne życie osób tej samej płci¹⁹.

Konsekwencją realizacji życia rodzinnego w różnych formach jest wyodrębnienie alternatywnych typów rodzin. Najczęściej występujące to:

- rodziny monoparentalne – prowadzone przez samotne matki lub ojców. Rodziny te powstają najczęściej wskutek rozwodu lub separacji, emigracji jednego z rodziców lub jego śmierci, mogą także być tworzone przez niezamężne matki lub powstawać wskutek świadomej decyzji o samodzielnym rodzicielstwie,

¹⁸ Cyt. za: A. Kwak, *Rodzina w dobie...*, dz. cyt., s. 86–87.

¹⁹ Tamże, s. 60.

- rodziny zrekonstruowane – rodziny uzupełnione w wyniku nowego związku małżeńskiego osamotnionego współmałżonka. Najczęściej w takiej rodzinie rodzice mają już dzieci z poprzednich związków, a zostają nowymi rodzicami dla dzieci swojego nowego współmałżonka. Mają wiele postaci: rodziny z dziećmi z poprzedniego jednego związku, rodzina z dziećmi z obu poprzednich związków, rodzina z dziećmi z obecnego związku, rodzina z dziećmi ze związków poprzednich i obecnego,
- rodziny transnarodowe – rodziny doświadczające rozłąki, członkowie żyją jakiś czas lub większość czasu oddzielnie, tworząc jednak poczucie wspólnoty i troszcząc się o wspólne dobro. Opierają się na utrzymywaniu więzi rodzinnych podczas rozłąki (ciągłe przemieszczanie się) oraz zróżnicowanym np. wirtualnym kontakcie,
- rodziny diasporowe – rodziny, które formalnie rozpadły się, ale utrzymują związek ekonomiczny i emocjonalny, szczególnie wobec dzieci²⁰.

Różnorodność alternatywnych form życia małżeńskiego skłania do wyodrębnienia alternatywy dla małżeństwa i alternatywy w małżeństwie. Alternatywami dla małżeństwa są: życie samotne (*singlehood*), niezamężna kohabitacja (*non-marital cohabitation*), komuny (*communes*), związki homoseksualne (*homosexuality*). Z kolei alternatywami w małżeństwie są: związki, w których żony pracują zawodowo (*gainfully employed wives*); dobrowolna bezdzietność (*voluntary childlessness*); seks pozamałżeński (*extramarial sex*)²¹.

Wśród alternatywnych typów małżeństw można również wyróżnić:

- małżeństwa kontraktowe (*covenant marriages*) – związek oparty na restrykcyjnej umowie, która określa zasady funkcjonowania związku,
- małżeństwa weekendowe – małżonkowie spotykają się i wspólnie mieszkają w dni wolne od pracy. Jest to forma związku LAT²²,
- małżeństwa otwarte – opierają się na obopólnej zgodzie małżonków na pozadomowe kontakty współmałżonka: seksualne i emocjonalne,
- małżeństwa wahadłowe (*swinging*) – polega na wymianie seksualnej partnerów małżeńskich z innymi parami małżeńskimi o podobnych upodobaniach²³.

Niektóre z przedstawionych alternatywnych form dla życia rodzinnego i małżeńskiego zająmują się, czyli pełnią funkcję zarówno alternatywy dla małżeństwa (np. kohabitacja bez dziecka), jak i dla rodziny (np. kohabitacja z dzieckiem). Stąd też coraz częściej w literaturze przedmiotu używa się określenia „alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego”. Wobec powyższego we

²⁰ W. Danilewicz, *Alternatywne formy...*, dz. cyt., s. 14–15.

²¹ B. Bunnk, *Alternative Lifestyles from an International Perspective: A Trans-atlantic*, [w:] E.D. Mackin, R.H. Rubin (red.), *Contemporary Families and Alternative Lifestyles: Handbook on Research and Theory*, Sage Publications, London 1983, s. 308.

²² K. Slany, *Alternatywne formy...*, dz. cyt., s. 22.

²³ D. Jabłoński, L. Ostasz, *Zarys wiedzy o rodzinie, małżeństwie, kohabitacji i konkubinacie: perspektywa antropologii kulturowej i ogólnej*, Wydawnictwo Adiaphora, Olsztyn 2001, s. 83.

współczesnym społeczeństwie można wyróżnić równorzędne lub alternatywne formy w stosunku do życia małżeńsko-rodzinnego. Są to:

- single,
- związek DINK (*dual income – no kids*),
- związek nieformalny (kohabitacja, konkubinaty),
- związek LAT (*living apart together*)
- związek homoseksualny²⁴.

Dominującą formą alternatywnych form życia małżeńsko-rodzinnego jest kohabitacja. Jest to związek partnerski, który stanowi para wspólnie zamieszkująca, prowadząca wspólne gospodarstwo domowe i którego partnerzy utrzymują kontakty seksualne, podobnie jak małżeństwo, lecz w związku, który nie jest formalnie zalegalizowany²⁵. Niejednokrotnie związki te są konkurencyjną formą życia wobec małżeństwa formalnego, zwłaszcza wśród ludzi młodych i o zróżnicowanym stanie cywilnym, a także pozostających w formalnych związkach. Dlatego też wyróżnia się kohabitację, która:

- stanowi okres przedłużonego chodzenia ze sobą, a tym samym poprzedza małżeństwo,
- jest formę poprzedzającą małżeństwo i przygotowanie do niego,
- stanowi alternatywną formą małżeństwa, zwłaszcza dla osób, które nie mogą lub nie zamierzają się pobrać,
- jest formą niezamężnego życia, wyrastającą z ideologii niezależności²⁶.

Tendencję wzrostową związków partnerskich zanotowano w danych z Narodowego Spisu Powszechnego. W związkach takich żyło w 2002 roku 396 tys. osób, a w 2011 liczba ta wzrosła do ponad 643 tys. osób. Znacząco większe zmiany nastąpiły w przypadku osób pozostających w związkach kohabitacyjnych. Liczba partnerek/partnerów wzrosła o prawie 2/3 (z niespełna 400 tys. w 2002 r. do prawie 650 tys. w 2011 r.) – co oznacza wzrost liczby związków kohabitacyjnych z prawie 200 tys. w 2002 r. do ok. 320 tys. w 2011 r. Aczkolwiek udział tej grupy osób w całej populacji nadal nie jest znaczący – w 2002 r. kohabitanci stanowili 1,3%, zaś w 2011 r. – 2,0% ogółu ludności w wieku 15 lat i więcej²⁷.

Współcześnie obserwuje się nasilenie zjawiska kohabitacji przede wszystkim wśród młodzieży studiującej, która w ten sposób manifestuje przyzwolenie na życie w takich związkach. Analizując wiek partnerów można stwierdzić, że najintensywniej związki partnerskie występują wśród 20- i 30-letnich osób. Mediana wieku dla mężczyzn pozostających w kohabitacji wynosi prawie 37 lat, kobiety są o 3 lata młodsze. W 2002 roku partnerzy byli starsi: mężczyźni o 5 lat

²⁴ L. Dyczewski, *Małżeństwo i rodzina w nowoczesnym społeczeństwie*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2007, s. 18.

²⁵ D. Jabłoński, L. Ostasz, *Zarys wiedzy...*, dz. cyt., s. 92.

²⁶ A. Kwak, *Rodzina w dobie...*, dz. cyt., s. 112–113.

²⁷ GUS, *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, s. 68, por. źródło: LUD_ludnosc_stan_str_dem_spo_NSP2011 [dostęp: 29.08.2016].

– mediana wynosiła 42 lata, kobiety o 4 lata (38 lat). Porównując dane w zakresie struktury wieku uzyskane w obydwu spisach zauważamy wzrost liczby partnerów we wszystkich grupach wieku, ale najintensywniejszy (praktycznie 2-krotny) wśród osób w wieku 25–35 lat (szczególnie dla kobiet). Udział tej grupy wieku w 2002 roku wynosił niespełna 4% ogółu ludności w wieku 15 lat i więcej, natomiast w 2011 roku – osób w tym wieku tworzących związki kohabitacyjne było już prawie dwa razy więcej – ok. 7%. Warto również odnotować, że wśród osób żyjących w związkach kohabitacyjnych 62% stanowią osoby o stanie cywilnym prawnym kawaler/panna. Drugą grupą są osoby rozwiedzione (28%), a osoby pozostające z prawnego punktu widzenia w małżeństwie oraz osoby owdowiałe stanowią po 5% ogółu partnerek i partnerów²⁸.

Analiza powyższych danych pozwala na stwierdzenie, że kohabitacja staje się dla młodych ludzi coraz bardziej popularną, długookresową instytucją alternatywną wobec małżeństwa. Ponadto następuje upowszechnianie się związków partnerskich jako preludium do małżeństwa, jako związku „na próbę”.

Kolejną alternatywną formą ukazującą się coraz częściej we współczesnym świecie są związki DINK – to skrót od słów w języku angielskim *Double Income No Kids*, co oznacza podwójny dochód, żadnych dzieci. Związki te są w pełni formalne i nie mają charakteru niezamężnej kohabitacji. Dwie dorosłe osoby po ślubie postanawiają wspierać się w swoich dążeniach do osiągnięcia sukcesu finansowego i zawodowego. Zajęci własnymi karierami zawodowymi małżonkowie nie chcą mieć dzieci i zawierają między sobą umowę nieprzewidującą potomstwa, nawet w dalekich planach. Zatem para i jej przyjemności pozostają w centrum takiego układu²⁹.

Wśród alternatywnych związków występują też związki typu LAT (*living apart together* – żyjąc z dala, ale razem). Są to związki partnerskie żyjące na odległość, bez wspólnego zamieszkania. W układach typu LAT wymagane jest spełnienie trzech warunków:

- para sama określa siebie jako parę,
- inne osoby postrzegają ich jako parę,
- każdy musi mieszkać we własnym mieszkaniu³⁰.

Spoiwem łączącym tego typu pary jest więź emocjonalna, a nie wspólnota zamieszkania i gospodarstwa domowego. Związki LAT stwarzają większe możliwości na dokonywanie indywidualnych wyborów i autonomię. Układ taki pozwala na posiadanie bliskiego związku oraz kontynuowanie własnych planów i zamierzeń. Zatem pozostaje jakby w dwóch wymiarach – pary i singla. Młodsze osoby częściej niż starsze planują wyjście z takich związków – by albo za-

²⁸ Tamże, s. 71.

²⁹ T. Szlendak, *Socjologia rodziny...*, dz. cyt., s. 471–472.

³⁰ I. Levin, *Living apart together: A new family form*, „Current Sociology” 2004, nr 52(2), s. 227; J. Haskey, *Living arrangements in contemporary Britain: Having a partner who usually lives elsewhere and living apart together (LAT)*, „Population Trends” 2005, nr 122, s. 36.

mieszkać z partnerem, albo wejść w związek małżeński³¹. Traktują go więc jako formę poprzedzającą wspólne zamieszkanie czy małżeństwo.

Świat współczesnych zmian przynosi akceptację społeczną dla zachowań, które wcześniej były oceniane zdecydowanie negatywnie, jak np. homoseksualizm. Stopień akceptacji dla homoseksualizmu został uznany za wskaźnik poziomu tolerancji społeczeństwa dla odmienności. Stąd też wzrost liczby związków homoseksualnych, czyli związków tworzonych przez osoby tej samej płci.

Według danych z kwietnia 2016 roku, prawo 23 państw traktuje małżeństwa osób tej samej płci na równi z małżeństwami osób różnej płci. W Polsce nie uznaje małżeństw osób tej samej płci³², bowiem zgodnie z art. 1 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, małżeństwo może zawrzeć jedynie kobieta i mężczyzna³³. Same związki homoseksualne są w Polsce legalne. Osoby te mogą razem mieszkać, pokazywać się publicznie, podlegają ochronie prawnej takiej samej jak inni obywatele, mają pełnię praw obywatelskich, jednakże nie mogą usankcjonować prawnie swojego związku.

Dokonując reasumpcji sygnalizowanych i omówionych wyżej zagadnień, można założyć, że różnice między różnymi typami i specyficznymi stylami partnerstwa sprawiły, że przybrało ono postać mozaikową, dla niektórych alternatywną i niejednoznaczną. Współczesne społeczeństwa przechodzą od tradycyjnych form życia do tzw. form ponowoczesnych, które rodzą nowe warunki życia i nowe okoliczności, nowy kontekst społeczny – a więc i nowy, prokreacyjny kontekst życia. Zatem rodzina oparta na formalnym małżeństwie, będąca w przeszłości dominującą formą życia, nie jest już obligatoryjnym modelem życia jednostek.

Poglądy młodzieży na temat rodziny i jej alternatywnych form – komunikat z badań własnych

Życie rodzinne oparte na formalnie zawartym związku kobiety i mężczyzny było modelem obowiązującym w polskim społeczeństwie przez całe wieki. Jednakże coraz większa nietrwałość małżeństwa i rodziny spowodowała, że w świadomości społecznej coraz bardziej akceptuje się rozwody małżeńskie a także różne formy alternatywne życia rodzinnego. Poza tym wchodzenie w życie rodzinne nie jest już w świadomości młodych ludzi koniecznością, lecz jedną z alternatyw wyboru. Dawniej młodzi ludzie dorastali do małżeństwa, a obecnie dorastają do podjęcia decyzji – co dalej. Młodzież tworzyć będzie najbliższą przyszłość małżeństwa bądź też jej alternatywnych związków oraz rodziny lub innych form podobnych do tradycyjnego środowiska rodzinnego. Stąd też nie-

³¹ A. Reimondos, A. Evans, E. Gray, *Living-apart-together (LAT) relationships in Australia*, „Family Matters” 2011, nr 87(1), s. 47.

³² Por. źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Ma%C5%82%C5%BCe%C5%84stwo_os%C3%B3b_tej_samej_p%C5%82ci [dostęp: 29.08.2016].

³³ Tekst jednolity ustawy Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (Dz. U. z 1964 r., Nr 9, poz. 59).

zmiernie ważne wydaje się poznanie opinii na temat preferowania przez młodzież związków małżeńsko-rodzinnych, a także poglądów na temat innych nieformalnych ich odmian, które w rzeczywistości społecznej zajmują już pewne miejsce i znaczenie.

W niniejszym artykule zaprezentowano wycinek badań, dotyczący poglądów młodzieży na temat małżeństwa i rodziny oraz ich alternatywnych form. W badaniach wzięło udział 280 licealistów klas maturalnych z różnej wielkości aglomeracji województwa podkarpackiego. W systemie badawczym jako wiodącą metodę gromadzenia materiałów i organizującą badania przyjęto metodę sondażu diagnostycznego. Metoda ta pozwala w sposób optymalny rozpoznać poglądy młodzieży w zakresie omawianego zagadnienia. Jako podstawowe narzędzie wykorzystano autorski kwestionariusz ankiety dla ucznia.

Badania przeprowadzono na próbie 280 respondentów. Wśród badanych zauważalna jest przewaga liczebna dziewcząt (58,6%), a chłopcy stanowią 41,4%. Kolejną cechą charakteryzującą badanych uczniów jest środowisko terytorialne szkoły, do której uczęszczają. Zdecydowaną większość badanej populacji tworzą uczniowie uczęszczający do liceów ogólnokształcących w średnich miastach (64,3%). Drugą co do wielkości grupę stanowią uczniowie uczęszczający do liceum w dużym mieście (20,7%), a najmniej liczną grupą są uczniowie z liceów w małych miastach (15%). Analiza wyników przeprowadzonych badań pozwala stwierdzić, zdecydowana większość badanych osób ujawnia pozytywny stosunek do małżeństwa, bo 96,4%, deklaruje chęć założenia rodziny. Tylko 3,6% ogółu badanej młodzieży twierdzi, że nie zależy jej na założeniu rodziny. Model samotnego życia wybiera 7,2% respondentów. Pogląd taki częściej prezentują chłopcy – 5,3%. Ci ankietowani podkreślali, bardziej korzystne ich zdaniem, układy wzajemnych powiązań seksualnych i rodzinnych, które nie są usankcjonowane prawnie. Badani generalnie opowiadają się za małżeństwami sformalizowanymi przez ślub kościelny (81,2%). W tej grupie ok. 35% to osoby, które ceremonię w kościele uważają za element ślubnej tradycji, a nie przejaw więzi z Kościołem. Przypuszczano, że miejsce zamieszkania osób badanych może istotnie wpływać na deklarowane postawy wobec małżeństwa. Uzyskane wyniki nie potwierdzają jednak tego przypuszczenia. Miejsce zamieszkania nie różnicuje istotnie wskaźnika aprobaty dla zawarcia małżeństwa.

Planowanie rodziny wiąże się zwykle z podjęciem decyzji o posiadaniu dzieci. Małżeństwo z dziećmi jako właściwą dla siebie formę życia wybrało 92,1% badanych. Nie wyraziło chęci posiadania potomstwa 7,9% ogółu badanych. Wśród badanych pozytywnie wypowiadających się w kwestii posiadania potomstwa zdecydowanie przeważa model rodziny dwudzielnej – 66,9%. O jednym dziecku myśli 16,7% badanych, trojgu – 6%, a o czworgu i więcej – 2,8% respondentów³⁴. Badani podkreślają, że decyzja o zawarciu małżeństwa i założen-

³⁴ M. Dubis, *Świat wartości i plany życiowe młodzieży*, Innovatio Press, Lublin 2013, s. 88–89.

niu rodziny nie należy do łatwych i wymaga osiągnięcia przez partnerów dojrzałości wewnętrznej opartej na zaangażowaniu emocjonalnym i obopólnym zrozumieniu. Głównym motywem zawierania małżeństwa okazuje się chęć posiadania szczęśliwej rodziny, wielka odwzajemniona miłość i pragnienie dzieci. Można zatem stwierdzić, że instytucja małżeństwa w oczach młodych ludzi nadal pozostaje bardzo ważna i stanowi cel do którego dąży większość z nich.

W zakresie dociekań badawczych było także poznanie opinii badanej młodzieży na temat ich stosunku wobec alternatywnych form małżeńsko-rodzinnych. Dane zawiera tabela 1.

Tabela 1. Stosunek badanych do alternatywnych form życia małżeńsko-rodzinnych

Forma związku	Deklaracje badanych							
	Akceptuję		Toleruję, ale nie akceptuję		Nie toleruję		Inne	
	N	%	N	%	N	%	N	%
single	128	45,7	110	39,3	32	11,4	10	3,6
DINK	116	41,4	99	35,4	62	22,1	3	1,1
kohabitacja	139	49,6	105	37,5	28	10,0	8	2,9
LAT	97	34,6	87	31,1	83	29,7	13	4,6
Związek homoseksualny	62	22,1	94	33,6	112	40,0	12	4,3

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych.

Table 1. The ratio of respondents to alternatives to marriage and family life forms

Form of relationship	Declarations of research participants							
	I accept it		I tolerate it, but do not accept		I do not tolerate it		Other	
	N	%	N	%	N	%	N	%
singles	128	45.7	110	39.3	32	11.4	10	3.6
DINK	116	41.4	99	35.4	62	22.1	3	1.1
cohabitation	139	49.6	105	37.5	28	10.0	8	2.9
LAT	97	34.6	87	31.1	83	29.7	13	4.6
Homosexual relationship	62	22.1	94	33.6	112	40.0	12	4.3

Source: Compiled on the basis of own research.

Analizując wyniki badań można stwierdzić, że respondenci przyjmują raczej pozytywny stosunek do alternatywnych form względem małżeństwa i rodziny jako zjawisk występujących w życiu społecznym. Największą akceptację zanotowano wobec takich form związków, jak: kohabitacja (49,6%), single

(45,7%) i DINK (41,4%). Najmniejszą akceptację stwierdzono wobec związków homoseksualnych (22,1%). Badani związki homoseksualne tolerują jako zjawisko społeczne, ale nie akceptują ich jako alternatywną formę wobec małżeństwa i rodziny. Interesujące jest, że około 30–40% badanych wykazuje tolerancję wobec wszystkich omawianych związków, jednakże ich nie akceptuje. Znamienne jest, że poziom tolerancji dla związków osób tej samej płci jest porównywalny z innymi formami alternatywnymi. Wysoki natomiast jest udział osób deklarujących brak tolerancji dla tego typu związków (40%).

W tym kontekście warto poznać deklaracje respondentów, dotyczące ewentualności życia w alternatywnych formach wobec małżeństwa i rodziny. Wyniki badań w tym zakresie zawiera tabela 2.

Tabela 2. Deklaracje młodzieży dotyczące ewentualności życia w alternatywnych związkach małżeńsko-rodzinnych

Forma związku	Deklaracje badanych					
	Biorę taką ewentualność pod uwagę		Nie biorę takiej ewentualności pod uwagę		Nie mam zdania	
	N	%	N	%	N	%
single	32	11,4	188	67,1	60	21,5
DINK	29	10,4	230	82,1	21	7,5
kohabitacja	147	52,5	129	46,1	4	1,4
LAT	102	36,4	145	51,8	33	11,8
związek homoseksualny	0	–	280	100	0	–

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych.

Table 2. Declarations of youth on the possibility of life in alternative relationships marriage and family

Form of relationship	Declarations of research participants					
	I take such possibility into account		I do not take such possibility into account		I have no opinion	
	N	%	N	%	N	%
singles	32	11.4	188	67.1	60	21.5
DINK	29	10.4	230	82.1	21	7.5
cohabitation	147	52.5	129	46.1	4	1.4
LAT	102	36.4	145	51.8	33	11.8
homosexual relationship	0	–	280	100	0	–

Source: Compiled on the basis of own research.

Spośród badanej młodzieży zdecydowana większość (66,9%) bierze pod uwagę życie w nieformalnym związku. Największą aprobatą cieszą się wśród młodzieży związki kohabitacyjne (52,5%) i związku typu LAT (36,4%). Najmniejszą popularnością cieszy się ewentualność życia singlowskiego. Ponadto badani zdecydowanie nie biorą pod uwagę życia w związku homoseksualnym.

Badani, którzy biorą pod uwagę życie w związku pozamałżeńskim (44,5%) podkreślają, że będzie to „preludium” przed zawarciem formalnego związku małżeńskiego. Uzyskane wyniki badań potwierdzają istniejącą tendencję w Polsce w zakresie alternatywnych form małżeńsko-rodzinnych³⁵. Można zatem uznać, że alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego są dla respondentów okazją do spróbowania bycia razem i lepszego poznania partnera/ki w różnych sytuacjach życia codziennego. Ponadto świadczy to o szybko zachodzących zmianach kulturowych w kodeksie obyczajowości seksualnej młodych osób w Polsce.

Zakończenie

Współczesna rzeczywistość generuje nowe trendy w egzystencji człowieka, które dotyczą również rodziny. Zmiany społeczno-kulturowe związane z funkcjonowaniem ludzi w relacjach intymnych powodują większą otwartość społeczeństw wobec osób tworzących nietradycyjne formy związków. Dlatego też, małżeństwo i życie rodzinne nie jest już jedyną uznawaną i dopuszczalną formą życia. Stało się sprawą indywidualnego wyboru, urzeczywistnieniem własnej koncepcji życia: czy to we dwoje, czy w pojedynkę, ale również czy w związku formalnym czy nieformalnym.

Przedstawione wyniki badań pozwalają stwierdzić, że młodzież ma ogólnie pozytywne i akceptujące postawy wobec alternatywnych form małżeństwa i rodziny. Jednakże sama nie jest w pełni chętna do życia w związku bez legalizacji. Część badanych akceptuje nieformalny układ przypuszczalnie jako początek wspólnego życia, chęć sprawdzenia się w codziennych sytuacjach życiowych, w szczególności w niesprzyjających warunkach wynikających z ogólnej sytuacji na rynku pracy i potencjału mieszkaniowego.

Powyższe rozważania pozwalają stwierdzić, że małżeństwo jest jedną z możliwych, aczkolwiek bardzo istotną drogą rozwoju człowieka. Ofertą, wobec której małżeństwo może być postrzegane jako związek nienowoczesny są alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego. Postawy badanych osób świadczą

³⁵ Por.: A. Kwak, *Rodzina w dobie...*, dz. cyt., s. 227–228; T. Biernat, P. Sobierajski, *Młodzież wobec małżeństwa i rodziny. Raport z badań*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2007, s. 62; L. Dyczewski, *Wyobrażenia młodzieży o małżeństwie i rodzinie. Pomiedzy tradycją a nowoczesnością*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2009, s. 77; A. Prusik, *Rodzina i jej alternatywne formy w poglądach młodych Polaków*, Wydawnictwo Uczelniane WSiE TWP, Olsztyn 2014, s. 18–24.

jednak o tym, że mimo tendencji spadkowych zawieranych małżeństw, utrzymuje się silne przywiązanie do instytucji małżeństwa.

Bibliografia

- Adamski F., *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002.
- Adamski F., *Zagrożenia wartości rodziny zagrożeniem cywilizacji*, [w:] J. Śledzianowski, T. Sakowicz (red.), *Jan Paweł II stróżem ludzkiej rodziny*, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2006.
- Biernat T., Sobierajski P., *Młodzież wobec małżeństwa i rodziny. Raport z badań*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2007.
- Bunnk B., *Alternative Lifestyles from an International Perspective: A Trans-atlantic*, [w:] E.D. Mackin, R.H. Rubin (red.), *Contemporary Families and Alternative Lifestyles: Handbook on Research and Theory*, Sage Publications, London 1983.
- CBOS, *Rodzina – jej współczesne znaczenie i rozumienie*, Wydawnictwo CBOS, Warszawa 2013.
- Danilewicz W., *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego*, [w:] T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, Suplement, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2010.
- Dubis M., *Rodzina w świadomości współczesnej młodzieży*, [w:] K. Serwatko, A. Śniegulska (red.), *Oblicza współczesnej rodziny*, Wydawnictwo PWSZ, Sanok 2015.
- Dubis M., *Świat wartości i plany życiowe młodzieży*, Innovatio Press Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji, Lublin 2013.
- Dyczewski L., *Małżeństwo i rodzina w nowoczesnym społeczeństwie*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2007.
- Dyczewski L., *Wyobrażenia młodzieży o małżeństwie i rodzinie. Pomiędzy tradycją a nowoczesnością*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2009.
- Dziemianowicz-Nowak M., *Doświadczenia rodzinne w narracjach. Interpretacje sensów i znaczeń*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002.
- Elliot F.R., *The Family: Change or Continuity?*, Macmillan Education UK, London 1986.
- Guizzardi L., *Would you like to present me with a piece of your wardrobe? The fortuitous reasons for cohabiting*, „International Review of Sociology: Revue Internationale de Sociologie” 2011, t. 21, nr 3.
- GUS, *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, LUD_ludnosc_stan_str_dem_spo_NSP2011 [dostęp: 29.08.2016].
- Haskey J., *Living arrangements in contemporary Britain: Having a partner who usually lives elsewhere and living apart together (LAT)*, „Population Trends” 2005, No. 122. http://www.wikipedia.org/wiki/Ma%C5%82%C5%BCe%C5%84stwo_os%C3%B3b_tej_samej_p%C5%82ci [dostęp: 29.08.2016].
- Jabłoński D., Ostasz L., *Zarys wiedzy o rodzinie, małżeństwie, kohabitacji i konkubinacie: perspektywa antropologii kulturowej i ogólnej*, Wydawnictwo Adiphora, Olsztyn 2001.

- Kawula S., *Alternatywne kształty rodziny współczesnej: tendencje przemian w początkach XXI wieku*, [w:] W. Muszyński, E. Sikora (red.), *Miłość. Wierność i uczciwość na rozstajach współczesności*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.
- Kawula S., *Pedagogika społeczna wobec współczesnych obszarów i rodzin ryzyka*, „Pedagogika Rodziny” 2011, nr 1(3/4).
- Kotowska I.E., Giza-Poleszczuk A., *Zmiany demograficzno-społeczne i ich wpływ na rekonceptualizację polityki rodzinnej w kierunku równowagi w zakresie ochrony praw rodziny i poszczególnych jej członków. Polska na tle Europy*, [w:] E. Leś, S. Bernini (red.), *Przemiany rodziny w Polsce i we Włoszech i ich implikacje dla polityki rodzinnej*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010.
- Kwak A., *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2005.
- Levin I., *Living apart together: A new family form*, „Current Sociology” 2004, nr 52(2).
- Marody M., Giza-Poleszczuk A., *Przemiany więzi społecznych. Zarys teorii zmiany społecznej*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2004.
- Prusik A., *Rodzina i jej alternatywne formy w poglądach młodych Polaków*, Wydawnictwo Uczelniane WSiE TWP, Olsztyn 2014.
- Reimondos A., Evans A., Gray E., *Living-apart-together (LAT) relationships in Australia*, „Family Matters” 2011, nr 87(1).
- Rubin R.H., *Alternative lifestyles revisited, or whatever happened to swingers, group marriages, and communes?*, „Journal of Family Issues” 2001, t. 22.
- Slany K., *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Zakład Wydawniczy „Nomos”, Kraków 2008.
- Szlendak T., *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.
- Tekst jednolity ustawy Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (Dz. U. z 1964 r., Nr 9, poz. 59).
- Tyszką Z., *Rodzina we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2002.